

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA ERKEĞİN İDDETİ

Iddah of Man in İslâmic Family Law

Abdulguid AYKUL

Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye orcid.org/0411seq30

Assist. Prof. Dr., Kocaeli University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences Department of Islamic Law, Kocaeli, Turkey

✉ maykul8210@hotmail.com orcid.org/0000-0001-9012-6341

📌 Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 23.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 01.11.2022

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2022

” Atıf / Cite as: Aykul, Abdulguid. “İslâm Aile Hukukunda Erkeğin İddeti”. *Mütefekkir* 9/18 (2022), 431-453. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1219572>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA ERKEĞİN İDDETİ

Öz

İslâm hukukuna göre boşanmış veya kocası ölmüş bir kadın, ancak belli bir süre geçmesi durumunda başka bir erkekle evlenebilmektedir. Kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken bu süreye iddet denilmektedir. İddetin, kadının rahminin beraatinin bilinmesi, nesebin karışmaması, kadının yeni bir evliliğe psikolojik olarak hazırlanması gibi pek çok hikmeti sayılabilir. Ayrıca kocası ölen kadının, kocasını kaybetmenin hüznü ve kederiyle yas tutması da iddetin hikmetlerinden sadece bir tanesidir. Ancak yukarıda zikredilen gerekçelerin hiçbirisi tek başına gerçek anlamda iddetin illetini oluşturmaz. Bunun için İslâm hukukçularının pek çoğu iddetin ibadet yönüne vurgu yapmak suretiyle iddetin taabbüdüğüne dile getirmişlerdir. İddetin taabbüdü olması, hikmet ve illetinin gerçek anlamda tam olarak belirlenemeyeceğini ifade etmektedir. Bu çalışmada ifade edilen erkeğin iddeti hususu iki kız kardeşin bir nikâh altında bulunmasının haram kılınması meselesi ile yakından ilişkilidir. Bunun haricinde erkek boşanmış olduğu kadının kız kardeşi, teyzesi veya halası ile evlenebilmesi için boşanmış olduğu kadının iddetinin bitmesini bekleyecektir. Fürû-i fikh eserlerinde -tartışmalı olsa da- bu duruma erkeğin iddeti adı verilmektedir. İslâm hukukçuları, kocanın karısının ölümünden sonra karısının kız kardeşi ile herhangi bir süre beklemeksizin evlenebileceği; ricî talâkla karısını boşadıktan sonra ise böyle bir evlilik için boşadığı karısının iddetinin bitmesini bekleyeceği hususunda ittifak etmiştir. Kocanın bâin talâk ile boşanmış olduğu karısının kız kardeşi ile evlenmek için iddet bekleyip beklemeyeceği hususunda ise ihtilâf etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İddet, Erkeğin İddeti, İki Kız Kardeşin Cem'i, Talâk.

Iddah of Man in İslâmic Family Law

Abstract

A woman who is divorced or whose husband passed away can marry another man only after a certain period of time. In İslâmic law, this period of waiting for a woman to remarry is called iddah. Iddah has many merits such as knowing the acquittal of the womb of the woman, not mixing the lineage, and preparing the woman psychologically for a new marriage. In addition, the mourning of a woman whose husband died with the sadness and grief of losing her husband is another merits of iddah. However, none of these listed reasons really constitute the cause of iddah. For this reason, most of the İslâmic jurists have expressed the iddah by emphasizing the worship aspect of it. The fact of iddah being taabbud/devotional means that its wisdom and cause cannot be determined exactly. The issue of iddah of men expressed in this study is closely related to the issue that İslâm forbids the union of two sisters under the same marriage. However, a man has to wait until the iddah of the divorced woman ends so that he can marry the sister or aunt/auntie of the woman he has divorced. In the works of furu fiqh, although they are controversial, this situation is called the iddah of men. While a man can marry the woman's sister without waiting for iddah in case of the death of the woman, the necessity of waiting for the iddah of the woman in order for the man to marry the woman's sister in case of divorce by ric'î talâq is based on the consensus of İslâmic jurists. Whether he can marry the sister of his wife, whom he divorced with bâin talâq/permanent divorce, before the end of his wife's iddah is controversial in the doctrine.

Keywords: İslâmic Law, Iddah, Iddah of Man, Merriage with Two Sister, Divorce.

GİRİŞ

Sami gelenek başta olmak üzere dünyadaki hemen hemen tüm toplumlarda boşanan veya kocası ölmüş olan kadın, yeni bir evlilik yapabilmesi için belli bir süre bekletilmektedir. Bunun süresi toplumdan topluma değişmekle birlikte câhiliye Arap toplumunda bu, tam bir yıldır.¹ İki kız kardeş ile evlilik İslâm'ın yasaklamış olduğu bir evlilik çeşididir. Ancak bu yasak "aynı nikâh altında" kaydı ile kayıtlanmıştır. İddet süresi içerisinde karı ile koca arasında nikâhın hükümlerinin devam etmesi, iddet içerisinde erkeğin, kadının kız kardeşi ile evlenmesine engel teşkil edecektir. Ancak bunun hangi tür boşamaları kapsadığı doktrininde tartışmalıdır.

Bu çalışma fûrû-i fıkıh eserlerinde -zaman zaman- erkeğin iddeti olarak ifade edilen hususu ele alıp incelemektedir. Konuya dair ülkemizde herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Cezayir'de yayımlanmış Arapça bir makale ise konuyu oldukça sınırlı düzeyde işlemiştir.² Bu çalışma İslâm hukuku ile Cezayir Medeni Hukuku arasındaki mukayeseye odaklanmıştır. Bununla birlikte münhasıran iddet konusu çeşitli araştırmacı ve akademisyen tarafından incelenmiş, konuya dair yüksek lisans tezleri ile çeşitli makaleler kaleme alınmıştır.³ Ancak bu çalışmalarda erkeğin iddetine yer ya hiç yer verilmemiş ya da oldukça kısa bir şekilde ele alınmıştır.⁴ Bizim bu çalışmamız bu alandaki eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

1. İDDETİN TANIMI, SEBEPLERİ VE GEREKÇESİ

Sözlükte "saymak, miktar ve adet" anlamlarına gelen iddet⁵ İslâm hukukunda evliliğin herhangi bir sebeple sonlanması durumunda kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken zorunlu süreyi ifade etmektedir.⁶ Bu süre, evliliğin sona erme sebebi ve kadının durumuna göre

¹ İslâm'ın ilk dönemlerinde de kocası ölmüş olan kadının iddetinin tam bir yıl olduğu Bakara 2/240. âyetiyle bildirilmiş daha sonra Bakara 2/234. âyetiyle bu hüküm neshedilerek dört ay on gün ile sınırlandırılmıştır. Bk. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rifet, 1993), 6/30.

² Hâlid Davv, "İddetü'r-recul beyne'l-fikhi'l-İslâmi ve kanûni'l-Cezâiri", *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 13/2 (2021), 99-116.

³ Üzeyir Durmuş, *İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Fatih Karataş, *İslâm Hukuku Açısından İddet ve Boşanmış Kadının Evliliği* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Hatice Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Emine Gümüş Böke, "İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2020), 93-112; Ramazan Aksoy, "İslâm Hukukunda İddet Nafaka İlişkisi", *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2021), 103-117; Suat Erdem, "İslâm Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikahı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2020), 71-95.

⁴ Aksoy, "İslâm Hukukunda İddet Nafaka İlişkisi" 107.

⁵ İddet için istibra kelimesinin de mecazen kullanıldığından bahsedilir. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebî'l-Kasım el-Abderî el-Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklil li Muhtasarı Halil* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 5/470.

⁶ H. İbrahim Acar, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

farklılaşabilmektedir. Nikâh meydana gelmiş, ancak halvet⁷ ve cinsel birliktelik meydana gelmeden gerçekleşen boşamalarda, kadının beklemek zorunda olduğu bir süre öngörülmemiştir.⁸ Zira “*Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur.*” âyetinde⁹ iddetin olmadığı bildirilmiştir. Bununla birlikte, cinsel birliktelik meydana gelmeden kocanın ölmesi durumunda kadın, dört ay on gün ölüm iddeti bekler. Cinsel birliktelikten sonra meydana gelen boşamalarda bu süre üç kur’ iken,¹⁰ kocanın ölmesi durumunda dört ay on gün,¹¹ kadının hamile olması durumunda ise hamileliğin sona ermesine kadardır.¹²

İddet; talâk, kocanın ölümü, fesih, sût akrabalığı ve liân ile gerçekleşen ayrılıklar için söz konusu olup zina sebebiyle iddet beklenmez.¹³ Nikâh ister sahih, ister fasit olsun; cinsel birliktelik ister helal, isterse hayız halindeki gibi haram olsun; ister iradi, isterse de zorla olsun; ister önden isterse ters ilişki şeklinde olsun; ister erkeğin azil yaptığı isterse yapmadığı bir ilişki olsun; karı koca ister akıllı ve isterse akıl sağlığı yerinde olmayan kimseler olsun, tüm bu durumlardan sonra meydana gelen ayrılıklarda iddet gerekir.¹⁴ Kocanın menisinin cinsel münasebet haricinde bir yolla kadının rahmine ulaşması ya da tıbbi yöntemler ile ulaştırılması durumunda da iddet beklenir.¹⁵ Şâfiîlerden Hatib eş-Şirbînî, burada önemli bir hususa dikkat

Yayımları, 2000), 21/466.

- ⁷ Halvet: “Sahih bir nikâhtan sonra karı kocanın, üçüncü bir kişinin izinsiz muttali olamayacağından emin buldukları bir yerde cinsî birleşme olmaksızın baş başa kalmalarını ifade eder.” “Halvet, hüküm doğurması açısından sahih ve fâsîd kısımlarına ayrılır ve halvet terimi fıkıh kitaplarında tek başına kullanıldığında genelde sahih halvet kastedilir.” Bk. Orhan Çeker, “Halvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/384.
- ⁸ Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik fi şerhi Kenz'id-dekâik (Hâşiyetü's-Şelebi ile birlikte)* (Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emriyye, 1313), 3/26. Böyle bir durumda icmân vuku bulduğu söylenir. Bk. Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Endelüsî İbn Rüşd, *Biddâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kâhire: Dârü'l-Hadis, 2004), 3/108; Ebû İshâk Cemâleddîn İbrâhim b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmâm eş-Şâfiî* (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/118; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâli el-Makdîsî İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fikhî'l-İmâm Ahmed* (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 3/194. İmam Şâfiî'den rivayet edilen bir görüş (cedid) hariç üç mezhep halvet durumunda da iddeti gerekli görür. Daha geniş bilgi için bk. Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, ts.), 9/7170-7171.
- ⁹ el-Ahzâb 33/49.
- ¹⁰ ﴿وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَضَّضْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَ قُرُوءٍ﴾ “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler.” el-Bakara 2/228. “Kur’un temizlik mi yoksa hayız mı olduğu tartışmalıdır. Hanefî ve Hanbelilere göre kur’ hayız ifade ederken Şâfiî ve Mâlikilere göre kur’ ile kastedilen temizliktir.” Detaylı bilgi için bk. Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/623-624.
- ¹¹ ﴿وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَنكُم وَيَدْرُؤُونَ أَرْوَاجًا يَتَرَضَّضْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler.” el-Bakara 2/234.
- ¹² ﴿وَالَّذِي لَمْ يَحْضَنْ وَأَوْلَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ “Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapımlarıyla sona erer.” et-Talâk 65/4.
- ¹³ Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise zina halinde de iddet beklemek gerekir. Bk. Acar, “İddet”, 21/467.
- ¹⁴ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed Hatib eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 5/78.
- ¹⁵ Hatib eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/79.

çekmektedir. Doktorların, meninin hava ile temas etmesi durumunda çocuk olmayacağına dair görüşlerine rağmen Şirbînî, bu durumun, o meniyle çocuğun olma imkânını ortadan kaldırmayacağını, onların bu sözüne itimat edilmeyeceğini, dolayısıyla böyle bir meninin kadının rahmine suni yöntemlerle ulaşması durumunda iddetin gerekeceğini söylemektedir.¹⁶ Hanefîlerde de kadının nikâh (cinsî münasebet), sahih halvet ve kocanın ölümü durumunda iddet bekleyeceği,¹⁷ sadece normal yollarla meydana gelen cinsî münasebet sonucunda değil; suni döllenme veya kadının erkeğin menisini rahmine koyması gibi doğal olmayan yollarla meydana gelen durumlarda da iddetin gerekeceği ifade edilmektedir.¹⁸

Hanefî ve Hanbelîlere göre kadın ve erkeğin baş başa kalmasını ifade eden sahih halvet ile de fasit halvetle de iddet beklenmektedir.¹⁹ Şâfiîlerde ise halvet durumunda iddetin gerekip gerekmeyeceği tartışmalıdır. İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) kavli-i cedidine göre sahih halvet durumunda iddet gerekmez. Ancak kadim görüşünde halvetin cinsel birliktelik olarak algılanması sebebiyle iddetin gerekeceğini ifade etmiştir.²⁰ Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) halvet durumunda iddet gerekip gerekmeyeceğine dair mezhepte iki görüşün bulunduğunu iddetin gerekeceği görüşünde olanların bunu menfaati elde etmenin imkân dâhilinde olması ile açıkladıklarını söyler. Onlara göre nasıl ki kira akdinde oturmasa bile ücret alınıyorsa sahih halvet durumunda da cinsel birliktelik meydana gelme de iddet gerekir.²¹ Benzer bir değerlendirmenin Hanbelîlerden Muvaffakudîn İbn Kudame (ö. 620/1223) tarafından da yapıldığı görülmektedir.²²

Gazzâlî (ö. 505/1111) boşama iddetinden maksadın rahmin beraati olduğunu, ancak bizatihi rahmin dolu olması şartı aranmadığını rahmin meşguliyetinin sebebi olmasının yeterli olduğunu, zira rahimde olanların gizli olması sebebiyle hakikatte bunun bilinemeyeceğini bundan dolayı buluğa ermemiş bir erkeğin tenasül uzvunun haşefe miktarı girmesi durumunda inzal meydana gelme de iddet bekleneceğini söylemektedir. Gazzâlî, şeriatın bu gibi konularda zahiri sebeplere itibar ettiğini; mazınnelere²³ göre hüküm verdiğini söyler. Mazınnenin bulunması, rahmin

¹⁶ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/79.

¹⁷ Ekmeleddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 4/306.

¹⁸ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/79; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr: şerh-i tenvirî'l-ebâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), 3/504.

¹⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/504.

²⁰ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/79.

²¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/118.

²² İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/194.

²³ "Hukukî hükümlerin anlam ve illetlere bağlı bulunması ve bunların da sübjektif mahiyette oluşu, hükümlerin doğrudan bu anlamlara değil o anlamları temsil eden ve duyularla algılanan objektif durumlara bağlanmasını gerektirmiştir. Bu objektif durumlar, fıkah ve usûl terminolojisinde "mazınnet" ve "zahir sebep" olarak adlandırılır. Mazınnet tabiri, "bir şeyin potansiyel mevcudiyet yeri veya muhtemel sübût göstergesi" anlamındadır. Rızânın sübütünü gösterdikleri yönünde

meşgul olduğuna bir işarettir.²⁴

İslâm'ın ilk dönemlerinde kocası ölmüş kadının iddetinin “İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliliğini vasiyet etsinler”²⁵ âyeti gereği tam bir yıl olduğu, daha sonra bu hükmün neshedilerek yukarıda zikredilen süreyle değiştirildiği fukaha tarafından ifade edilmektedir.²⁶

Hemen hemen tüm toplumlarda yeniden evlenebilmesi için kadınların bekletilmeleri iddetin dinî ve fitrî bir olgu olduğuna işaret etmektedir.²⁷ Kadınların yeniden evlenebilmek için zorunlu olarak bekletilmesinin pek çok hikmeti sayılabilir. Bu bağlamda bunlardan en çok öne çıkanı kadının “rahminin beraatinin bilinmesi”dir. İddet konusundaki en önemli tartışmalardan birisi kur’ (قرء) kelimesinin ifade ettiği anlamın ne olduğudur. Kur’ân-ı Kerim’de boşanmış kadınların iddeti için üç kur’ (ثلاثة قراء) ifadesi²⁸ geçmektedir. Hanefî ve Hanbelîler kur’u hayız olarak anlarken, Mâlikî ve Şâfiîler temizlik/tuhr olarak almaktadır. Hanefîlerin kur’u, hayız olarak alma gerekçelerinden biri de iddetin, rahmin beraatinin belirlenmesi” amacıyla meşru kılınmasıdır.²⁹ Zira iddetten kasıt, kadının hamile olup olmadığının belirlenmesidir. Bu da ancak hayız ile bilinir. Şâyet kadın hayız görürse, kadının hamile olmadığı, yani rahminin beraati ortaya çıkacaktır.³⁰ Hanbelîlerden İbn Kudâme, iddetin kadının istibrası için vacip kılındığını, cinsî münasebet olmayınca rahmin meşguliyet sebebinin olmadığını, bundan dolayı da rahmi istibra etmek için iddet gerekeceğini söyler.³¹

Şîrâzî de iddetin rahmin beraatinin belirlenmesi için meşru kılındığını söyler. Cinsî münasebetten sonra rahim su ile iştilgal eder.³² Nitekim hamile kadınların iddetinin, çocuklarını doğuruncaya kadardır. Boşandıktan veya kocası öldükten çok kısa süre içerisinde çocuğunu doğurması durumunda -örneğin bir gün sonra- kadının iddeti tamamlanmış olmakta ve kadın artık nikâh akdinin tarafı olabilmektedir. Dahası yeni kocası ile cinsî münasebet

güçlü bir zan ve kanaat bulunduğu için icab ve kabul “rıznanın mazinneti” olarak nitelendirilmiştir.” Bk. H. Yunus Apaydın, “İrade Beyanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/387.

²⁴ “Aynen ihtilamla buluş, yaş ile akıl, gizli ikrah sebebi ile iman gibi durumlarda zahire ve mazinneye göre hüküm verilir.” Bk. Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb* (Kâhire: Dârü's-Selâm, 1997), 6/115.

²⁵ ﴿وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَنكُم وَيَدْرُونَ أَرْوَاجاً وَصَبَةً لَّا زَوَاجَهُمْ مَّنَاعاً إِلَى الْمَوْلَى غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِن خَرَجْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَیْكُمْ فِی مَا فَعَلْتُمْ فِی الْقُسُوفِ﴾ el-Bakara 2/240.

²⁶ Ebû Bekr Ahmed b Ali er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, thk. İsmetullah İnyetullah Muhammed, Said Bektaş (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 5/239; Serahsî, *el-Mesbût*, 6/30.

²⁷ Acar, “İddet”, 21/466.

²⁸ el-Bakara 2/288.

²⁹ Serahsî, *el-Mesbût*, 6/8, 53.

³⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/110.

³¹ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/194.

³² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/118.

kurabilmektedir.³³ Hanbelîlerden İbn Arafe (ö. 803/1401) de iddetin rahmin beraatinin delili olduğunu söylemektedir.³⁴

İddet öncelikli olarak kadının hamile olup olmadığına anlaşılması ve eğer hamile ise çocuğun nesebinin kime ait olacağına belirlenmesi ve böylelikle nesebin karışmasının engellenmesi gibi işlevleri bulunmaktadır. Nitekim evli olup da henüz zifaf gerçekleşmeden boşamanın gerçekleştiği durumlarda kadının iddet bekleme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Zira böyle bir durumda hamilelik şüphesi bulunmadığı gibi nesebin karışması da söz konusu değildir. Bununla birlikte iddeti sadece kadının hamileliğine anlaşılması ve nesebin karışmasının engellenmesi için meşru kılınmış bir süre olarak mülhaza edersek, tıbbi veya tecrübeye dayalı olarak kadının hamile olmadığına kesin bir şekilde anlaşılması durumunda, iddet beklemenin zorunluluğu ortadan kalkmış olacaktır ki bu durum iddetin taabbüdî yönüne aykırılık teşkil edecektir. Zira boşanmış kadınların beklemesi gereken süre Şâri tarafından üç kur' olarak zikredilmişken, kocası ölmüş olan kadınlar için bu süre dört ay on gün olarak belirlenmiştir. İddetin illeti hamileliğin tespiti olsaydı kocası ölen kadın ile boşanmış kadın arasında herhangi bir farkın olmaması gerekirdi. Kocası ölmüş olan kadınların fazladan kırk gün beklemesi, hamilelik ile elbette açıklanamaz. Nitekim Serahsî, henüz zifaf gerçekleşmeden kocanın ölmesi durumunda kadının ölüm iddeti bekleyeceğini söylemektedir.³⁵ Oysa yukarıda da zikredildiği üzere boşanmış bir kadın zifaf gerçekleşmediğinde iddet beklemiyordu.

Boşanmış kadınların üç kur' bekletilmesi, çoğunlukla hamileliğin tespiti için söz konusu edilse de gerçek anlamda tek bir kur' bile kadının hamile olup olmadığını belirleyebilir. Çünkü kadının rahminin temiz olduğu hayız görmesi ile anlaşılır.³⁶ Bu durumda üç kur' olmasının bir anlamı bulunmaz. Ulemanın vefat iddetinin hikmeti konusunda birbirinden farklı görüşleri olduğunu söyleyen İbn Kayyim, iddetin sadece rahmin beraati için meşru kılındığına dair görüşü eleştirmektedir. Ona göre vefat durumunda cinsel birliktelik olmadan da iddet beklenir, ayrıca rahmin beraati için üç kur'a da gerek yoktur. Cârîyenin istibrasında olduğu gibi tek bir hayız bile rahmin beraati için yeterlidir.³⁷ Biz de İbn Kayyim'in bu görüşüne katılıyoruz. Zira

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/15; "Hz. Ali'nin, kocası ölmüş olan kadının hamile olması durumunda iddetinin çocuk doğunca mı yoksa dört ay on gün sonra mı biteceği ile ilgili değerlendirmesi farklıdır. Ona göre hangi süre daha uzun ise o süreye itibar edilir. Örneğin kocası öldükten bir gün sonra kadın doğursa, Hz. Ali'ye göre kadının iddeti, ölüm iddeti olan dört ay on gündür. Ancak kocası öldüğünde kadın üç aylık hamile ise bu durumda kadının iddeti çocuğunu doğuruncaya kadardır. Ölüm iddeti olan dört ay on güne itibar edilmez." Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 6/31.

³⁴ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Abdurrahman er-Ruaynî el-Hattâb, *Mevâhibü'l-celil li-şerhi Muhtasari Halil* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), 4/140.

³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/30.

³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/15.

³⁷ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkîin an rabbi'l-alemîn*, thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), 2/51.

kadının kesin hamile olup olmadığının tüm şüphelerden âzâde olarak belirlenebilmesi için üç kur'un meşru kılındığı söylenirse bu durumda neden üç kur' olduğu sorusu sorulmak durumunda kalınır. Zira bunun için altı ay olması hamilelik şüphesini daha kesin bertaraf etmektedir. İddetin sadece hamileliğin tespiti ve doğacak çocuğun nesebinin belirlenmesi mülahazasıyla meşru kılınmadığına bir diğer örnek de makalemizin konusunu teşkil eden erkeğin iddeti meselesidir. Bazı durumlarda erkeğin yeniden evlenebilmek için kadınların beklediği gibi iddet beklemesi gerektiği zikredilmektedir.

Kadının yeni bir nikâh için iddet beklemesinin bir diğer hikmetinin teabbüdlük ilkesi ile açıklanabileceği yönünde görüşler de bulunmaktadır. İddetin taabbüdü olduğu, dolayısıyla manasının kavranamayacağını söyleyenler bulunmakla birlikte İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) bu görüşte olanları açıkça eleştirir. Ona göre bu görüş iki açıdan fasittir. İnsanların çoğu veya bir kısmı manasını kavrayamasa da şeriattaki her bir hükmün bir hikmeti bulunmaktadır. Ayrıca sayılar ile ilgili (miktarlar) mahza ibadet değildir.³⁸

Bazı hukukçular ise iddetin rahmin temizlenmesi için meşru kılınmasının yanında ibadet yönüne de vurgu yapmak suretiyle değerlendirmelerini yapmışlardır. Şâfiîlerden İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî (ö. 478/1085) iddeti, salt taabbüdü iddet ve taabbüdüliğin karışık olduğu iddet diye ikiye ayırarak kocası ölen kadının beklemesi gereken iddeti, salt taabbüdü iddet; diğer beklenen iddetleri ise içerisinde taabbüdüliğin karışık olduğu iddet olarak tanımlar.³⁹ Salt taabbüdü iddet, rahmi meşgul eden bir sebebin varlığına tevakkuf etmez.⁴⁰ Hatîb Şîrbînî (ö. 977/1570) de iddetin, rahmin beraatinin bilinmesi, ibadet ve kadının, kocasının ölümünden sonra duygusal olarak toparlanabilmesi için meşru kılındığını söylemektedir.⁴¹ O, iddette taabbüdlük tarafının ağır bastığını, tek bir kur'da rahmin beraatinin anlaşılmasına rağmen üç kur' beklenilmesinin iddetin taabbüdü olduğunu gösterdiği kanaatinde dir.⁴²

Şâfiî mezhebi hukukçuları iddetin taabbüdüliğini daha çok vurgulamışlardır. Hanefîler iddet bekleyen bir kadınla bir şüphe sebebiyle cinsî münasebette bulunulması durumunda kadına ikinci bir iddet gerekeceği, ancak bu ikinci iddetin birinci iddet içerisinde eriyeyeceği (tedâhül) kanaatinde dirler. Şâfiîler ise iddetlerde tedâhülün olmayacağını, ikinci kez iddet bekleyeceğini söylerler. Hanefîler bunu iddetin rahmi temizlemek için meşru kılınmasına dayandırır lar. Oysa Şâfiî mezhebinde iddetten kastın

³⁸ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 5/590.

³⁹ Bk. İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b Abdullâh b Yûsuf Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb* (Beyrut: Darü'l-Minhâc, 2007), 15/43.

⁴⁰ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 15/43.

⁴¹ Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/78.

⁴² Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/78.

rahmin beraati yanında ibadet olduğu da söylenerek bu görüşe açıkça karşı çıkılır.⁴³ Ancak Hanefilere göre de ibadet asli maksat değilse de tâbi maksattır.⁴⁴

İbn Hazm'a (ö. 456/1064) göre de iddet sadece kadının hamileliğinin anlaşılması için değil, aynı zamanda Allah'ın emri olduğu için gerekmektedir.⁴⁵ O da diğer pek çok hukukçu gibi iddetin taabbüdî yönüne vurgu yapmıştır.

İddetin hikmetini kadının rahminin beraati ve taabbüdîlik ile açıklayan görüşler arasında, başka haklar bağlamında açıklayan görüşler de bulunmaktadır. İbn Kayyim, iddetin hikmetlerinin öncelikli olarak rahmin beraatinin bilinmesi, nesebin karışmasının engellenmesi, nikâh akdinin önem, kıymet ve şerefının yükseltilmesi, kocanın boşama süresinde karısına tekrar dönme ihtimalinin artırılması olduğunu ifade ettikten sonra, iddetin meşru kılınmasında dört türlü haktan söz etmektedir. Ona göre bu haklar; koca hakkı, kadın hakkı, çocuk hakkı ve Allah hakkıdır.⁴⁶ Diğer bir eserinde ise İbn Kayyim, iddette karı-kocanın, çocuğun ve kadının evleneceği yeni eşin haklarına riâyet etmek gibi pek çok maslahat bulunduğunu söylemektedir. Buna göre kocanın hakkı, dönmeye (ric'at) imkân vermesi; Allah hakkı, boşandıktan sonra kadının (iddet süresi içerisinde) evinden dışarı çıkmamasıdır. Çocuğun hakkı nesebinin zayı olmaması sebebiyledir. Kadının hakkı ise iddet zamanında nafakasının koca tarafından te'mini, bu süre içerisinde miras alması ve mirasçı olmasıdır. İbn Kayyim'e göre tüm bunlar iddetin kocanın bir hakkı olduğuna delalet etmektedir.⁴⁷

Görüldüğü üzere İbn Kayyim iddeti tek bir olguya hasretmemekte, tüm bu sayılan şeylerin tamamı, hatta daha fazlasının olduğunu söylemektedir. Yani o, iddetteki hikmetin kavranabileceğini ancak herhangi birisinin merkeze alınamayacağını başka bir ifadeyle bu hikmetlerden herhangi birisinin "illet" olarak belirlenemeyeceğini söylemektedir. Benzer bir değerlendirme Şâfiîlerden Hatîb Şirbînî'de de görülmektedir.⁴⁸ Ebû Hanîfe de iddetin vücubiyetini koca hakkı ile ilişkilendirenlerden birisidir. Ona göre zimmî olan erkeğin, zimmî olan karısının iddet bekleme zorunluluğu bulunmaz. Çünkü iddet Allah hakkı ve koca hakkı dolayısıyladır. Zimmî kadın, Allah haklarıyla mükellef olmadığı gibi zimmî koca da iddet

⁴³ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir fî fihki mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî: Şerhu muhtasari'l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 11/291.

⁴⁴ Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedi*, thk. Yusuf Talâl (Beyrut: Dârü lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 2/276.

⁴⁵ Suat Erdem, "İslâm Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikahı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2020), 78.

⁴⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *i'lâm*, 2/50-51.

⁴⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, 5/590, 591.

⁴⁸ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/78.

beklemenin kendi hakkı olduğuna inanmadığı için kendi hakkını iskat eder.⁴⁹

İbn Teymiyye de (ö. 728/1328) bu konu hakkında şunları söylemiştir:

“Vefat iddeti nikâhın sonlanmasına duyulan bir saygı ve kocanın hakkına riâyet etmektir. Bundan dolayı kocası ölmüş kadın, kocanın hakkına riâyet için süslenmez. İddet, derecesi yüksek olan bu akdin saygınlığı için meşru kılınmıştır. Bu da iki nikâh arasını ayırmakla mümkündür. İki nikâhın (önceki eş ile sonraki eşin nikâhlarının) birleştirilmesi, bu saygınlığı yok eder. Nitekim Resûlullah'ın hakkı en şerefli olduğundan, eşlerinin kendisinden sonra evlenmeleri haram kılınmıştır. Ancak bu, Peygamber'e özel bir durumdur. Diğer kadınların ölmüş olan kocalarından sonra evlenmeleri haram olsaydı, kadınlar bundan zarar görmüş olurdu. Belki ikinci eş birinci eşten hayırlıdır. Şâyet evlenmeyip dul olarak çocuklarını yetiştirirse bu övülen ve müstehap olan bir durumdur. Nitekim bir hadiste “Ben ve iki yanağı kızarmış kadın, kıyamet günü şöyleyiz (orta parmağı ile işaret parmağını gösterdi). O kadın ki güzel ve mevki sahibi olduğu halde kocasından dul kalıp yetimleri yetiştinceye veya ölünceye kadar evlenmemiştir.”⁵⁰

Kadının yeni bir evliliğe psikolojik ve duygusal olarak hazır olabilmesi için de iddet meşru kılınmış olabilir. İddetin yukarıda sayılan hikmetlerinden başka pek çok hikmeti sayılabilir.

Kanaatimizce fıkıh metinlerinde ifade edilen tüm bu hikmet ve amaçların hiçbirisi tek başına iddetin meşruiyetini açıklamaya yetmemektedir. Zira iddetin rahmin beraati ve kadının hamile olup olmadığının tespiti için meşru kılındığı söylendiğinde yukarıda da izah edildiği üzere zıfâf gerçekleşmeden kocası ölen kadının iddet beklemesinin bir anlamı kalmayacaktır. Zira böyle bir durumda nesebin karışması söz konusu değildir. İddetin kocanın hakkı olması gerekçesiyle meşru kılındığına yönelik değerlendirme de tek başına iddetin temel gerekçesini açıklamaya yetmez. Zira boşandıktan bir gün sonra çocuğunu doğuran hamile kadının iddeti doğumla birlikte sona ermektedir. Bu durumda kocanın hakkı çocuk doğuncaya kadar olmakta, yerine göre bu hak dokuz ay yerine göre ise bir gün veya daha az sürebilmektedir.

İddetin, kadının yeni bir evliliğe hazırlanması için meşru kılındığını söylemek de mümkün değildir. Zira boşanmış hamile kadın çocuğunu doğurunca, vakit kaybetmeden hemen evlenebilmektedir. Bu süre bir günden daha az sürebildiği için böyle kısa bir zaman aralığında kadın evliliğe

⁴⁹ “Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ile İmam Muhammed (ö. 189/805), bu kadının da iddet bekleyeceğini söyler. Cumhura göre de zimmî kadın, Müslüman gibi iddet bekler.” Bk. Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymi Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 3/91; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâli Makdîsî İbn Kudâme, *el-Muğni* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, ts.), 8/96.

⁵⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, 5/591. «أَنَا وَامْرَأَةٌ سَفَعَا الْحَدِيثَيْنِ كَهَاتَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» وَأَوَّمَا نَزِيدُ بِالْوَسْطَى. «امْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا ذَاتَ مَنْصِبٍ، وَجَمَالٍ، حَبَسَتْ نَفْسَهَا عَلَى بَيْتَانَاهَا حَتَّى بَانُوا أَوْ مَاتُوا» Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuabü'l-imân*, thk. Abdülalî Abdulhamid Hamid (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 2003), 11/145; Süleyman b. Eş'âs b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvud es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Edep” 129.

hazırlanamaz. İddetin taabbüdî olması, iddetin en makul gerekçesi görünmesine rağmen bu taabbüdîliği illet açısından düşünmek gerekir. Zira ulema tarafından hikmetiyle ilgili pek çok değerlendirme yapılmıştır. Nitekim İbn Kayyim boşanmış kadının niçin iddet beklediğinin tam olarak ta'vil edilmesinin mümkün olmadığını söylemektedir.⁵¹ Onun ifade etmeye çalıştığı budur. İddetin hikmeti değil, illeti tam olarak bilinemez. Görüldüğü üzere İbn Kayyim iddeti tek bir olguya hasretmemekte, tüm bu sayılan şeylerin tamamı, hatta daha fazlasının olduğunu söylemektedir. Yani o, iddetteki hikmetin kavranabileceğini ancak herhangi birisinin merkeze alınamayacağını başka bir ifadeyle bu hikmetlerden herhangi birisinin “illet” olarak belirlenemeyeceğini söylemektedir. Bununla birlikte ona göre iddetin taabbüdî olması onun hikmeti hakkında konuşulamayacağı anlamına da gelmemektedir.

O halde iddeti tek bir hikmet ve amaçla ilişkilendirmek yerine bu hikmet ve amaçların tamamı, belki daha fazlasıyla ilişkilendirmek daha makul olacaktır. Tüm bu durumlar birlikte düşünüldüğünde, iddet hamileliğin anlaşılması başta olmak üzere daha bilemeyeceğimiz pek çok sebebe binaen şart koşulmuştur. Bu itibarla tek başına hiçbir sebebi, iddetin meşruiyetinin yegâne gerekçesi sayamayız.

2. İDDETE BAĞLANAN HÜKÜMLER

Karı koca arasında herhangi bir sebeple ayrılık vuku bulduğunda veyahut koca öldüğünde evliliğin tüm hukuki sonuçları hemen ortadan kalkmaz. Özellikle kadının, iddet süresi içerisinde bazı hak ve sorumlulukları devam etmektedir. İleride de görüleceği üzere kadının bu hak ve sorumlulukları Hanefilere göre bâin talâk sonucunda erkeğin iddet süresi içerisinde kadının kız kardeşi ile evliliğine engel olacaktır.

İddet, sadece kadının tekrar evlenebilmesi için değil başka birçok hükmü de içerisinde barındırmaktadır. Öncelikle ric'î talâk ile karısını boşayan bir kimse, henüz karısının iddeti dolmadan karısına geri dönebilir. Bu süre zarfında evliliğin hala devam ettiği kabul edilir. Ayrıca ric'î talâkla iddet bekleyen kadın, bu süre zarfında ölen kocasına mirasçı olabileceği gibi, iddet beklerken ölen kadına kocası da mirasçı olabilmektedir.⁵² İddet beklerken kadının nafaka yükümlülüğü kocaya ait olduğu gibi süknâ (mesken) hakkı da bulunmaktadır. Kadın da bu süre zarfında evden dışarı çıkmaz.⁵³

İddet beklemekte olan kadına evlilik teklifinde bulunulamayacağı gibi böyle bir kadın evlenemez de.⁵⁴ Ancak üstü kapalı olarak evlilik teklifinde

⁵¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâd'ül-meâd*, 5/591.

⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/24.

⁵³ “Ancak kocası ölen kadın, nafakasını başka türlü temin edemiyorsa dışarı çıkmasında bir sakınca yoktur.” Bk. Cessâs, *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*, 5/246; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/113.

⁵⁴ Açık bir şekilde nikâh teklifinde bulunulamaz; kapalı ve îmaen nikâh teklifinde bulunmasında

bulunulabileceği “(İddet beklerken) Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirmenizde veya içinizde saklamanızda bir sakınca yoktur.”⁵⁵ âyeti gereğince herhangi bir sorun teşkil etmez. Bu durum, kocası ölmüş olan kadın veya bâin talâk ile boşanan kadın için söz konusudur. Ric’î talâk ile boşanmış olan kadının nikâhı halen geçerli olduğu için o kadına ne üstü kapalı ne de sarîh bir şekilde evlilik teklifi yapılamaz.⁵⁶

İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Evzâî’ye (ö. 157/774) göre iddet bekleyen bir kadınla evlenip cinsî münasebette bulunan kimsenin, kadın ile arası ayrılır ve bu ikisi ebediyen birbirlerine helal olmazlar. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve İmam Şâfi’ye göre ise araları ayrılır, iddet bittikten sonra tekrar evlenebilirler.⁵⁷

Koca, bâin talâkla boşanmış olsa bile, iddet süresi içerisinde boşanmış olduğu bu karısıyla yeniden evlenebilir. Ancak bu durum eski koca için söz konusudur. Başka bir erkekle evlenebilmesi kadının iddetinin bitmesine bağlıdır.⁵⁸

3. ERKEĞİN İDDETI

İddet kadınlara özgü bir durum olsa da istisnai bazı durumlarda erkeğin de iddeti söz konusu olabilmektedir. Fıkıh literatüründe terim anlamıyla olmasa da kocanın iddeti denilince bu durum kastedilir.⁵⁹ Esasında iddet kadınlara özgü olup, erkeğin yeniden evlenebilmek için beklediği süre erkeğin bizatihi kendi iddeti değil, boşandığı karısının iddetidir. Burada erkeğin iddeti şeklindeki ifade, sürenin belirlenmesi amacına matuf olup bununla teknik anlamdaki iddet kastedilmez. Ancak Hanefîlerden Haskefî (ö. 1088/1677) iddeti, “sebebin bulunması durumunda kadın ve erkek için gerekli olan bekleme” şeklinde tanımlayarak iddetin tanımına erkeğin beklemesini de dâhil etmiştir.⁶⁰ İbnü’l-Hümâm (ö. 861/1457) erkeğin kadının kız kardeşi ile evlenmesi için gerekli olan beklemesinin, erkeğin iddeti olmadığını, kadının iddetinin bir sonucu olduğunu söylemekte, burada da iddet manası bulunmakla birlikte istilâhi anlamda iddetin kadının beklemesi için vazedildiğini, erkeğin beklemesine ise iddet denmediğini söyleyerek lafzi farklılığa işaret eder.⁶¹

sakınca yoktur.

⁵⁵ ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَمْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ﴾ el-Bakara 2/235.

⁵⁶ Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr* (Kâhire: Matbaatü’l-Halebî, 1937), 3/176.

⁵⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Muctehid*, 3/70.

⁵⁸ Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî fi’l-fikhi’l-Hanefî*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 159.

⁵⁹ Acar, “İddet”, 21/466.

⁶⁰ Alaeddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed Dimaşkî el-Haskefî, *ed-Dürrü’l-muhtâr fî şerhi tenvîri’l-ebsâr*, thk. Abdülmün’im Halil İbrahim (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002), 3/502.

⁶¹ Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-kadîr li’l-âcizi’l-fakîr* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, ts.), 4/307.

İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) iddetin şer'î tanımını ile ıstılâhî tanımını ayırmaktadır. Haskefî'nin tanımının şer'î; İbnü'l-Hümâm'ın tanımının ise ıstılâhi olduğunu, ıstılâhi tanımın daha özgü (has) olduğunu bundan dolayı iddetin erkeğin değil, kadının beklemesi gereken süreye denildiğini söyler.⁶² Pek çok Mâlikî eserinde İbn Araf'e'ye (ö. 803/1401) nispet edilen; "fesih, kocanın ölümü veya boşaması durumunda nikâhı engelleyen süre" şeklindeki iddet tanımından sonra, bu tanıma, dördüncü eşini boşayıp da başka bir kadınla evlenmek isteyen erkeğin de dâhil olduğundan bahsedilir.⁶³

İbn Mühenna Nefrâvî (ö. 1126/1714)ise dördüncü karısını boşayan kimsenin dördüncü dışında başka bir kadınla evlenmesinin engellenmesinin; yani kocanın engellenmesinin ne lügat ne de şer'î olarak iddet olarak isimlendirilemeyeceği kanaatindedir. Ona göre erkeğin, pek çok durumda evlenmesi caiz ve mümkün değildir. Evlenmesinin caiz ve mümkün olmadığı bu durumlarda, örneğin ihramda ve hastalık durumunda, erkeğe muted (iddet bekleyen) denilmez.⁶⁴ Bazı fakihler ise erkeğin beklemek zorunda kaldığı bu süreye "mecazen iddet" adını vermekte, bazıları ise şer'an da iddet adını vermektedirler. Zeynüddîn İbn Nuceym (ö. 970/1563) ise her ne kadar ıstılâhi (terim) olarak iddet denmese de mana itibarıyla bunun iddet olduğu, böyle bir durumdaki erkek için iddet isminin şer'an kullanılabilceği kanaatindedir. Ona göre şeriatta sebebi bulunması durumunda kadının ve erkeğin beklemek zorunda olduğu süreye iddet denilmektedir.⁶⁵

Kanaatimizce boşanmış veya kocası ölmüş bir kadın ile evlenmek isteyen her erkeğin bu kadının iddetini beklemesi, dolaylı olarak erkeğin iddeti kapsamına girebilir. Ancak bizim burada üzerinde duracağımız husus, erkeğin bizzat kendisinden kaynaklanan iddettir. Zira başka bir boşama sonucu erkeğin kadının iddetini beklemesi kendi iradî fiilinin bir sonucu değildir. Oysa boşanmış olduğu eşinin kız kardeşi ve dördüncü eşini boşadıktan sonra beşinci eşin alınması gibi durumlarda, boşama erkeğin bilinçli bir tercihi olup, bu durum evlenilecek kadından kaynaklanan bir iddet olmayıp, boşanmış olduğu eski karısından kaynaklanan bir iddettir. Dolayısıyla burada, evlenecek olan kadının iddetinin beklenmesi meselesi üzerinde durulmayıp erkeğin, boşadığı karısının iddetini beklendiği durumlar işlenecektir.

⁶² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/503.

⁶³ Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed İbn Arefe, *el-Muhtasarü'l-fikhî*, ed. Hafız Abdurrahman Muhammed Hayr (Dubâi: Mü'essesetü Halef Ahmed el-Habtûr li'l-A'mâlî'l-Hayriyye, 2014), 10/4/397; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/470; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Haraşî, *Şerhü muhtasari Halîl* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 4/136.

⁶⁴ Ahmed b. Ğanîm b. Sâlim en-Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-devânî alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî* (b.y.: Dârü'l-Fikr, 1995), 2/57; Hâlid Davv, "İddetü'r-recul beyne'l-fikhi'l-İslâmi ve kanûni'l-Cezâiri", *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 13/2 (2021), 106.

⁶⁵ Davv, "İddetü'r-recul beyne'l-fikhi'l-İslâmi ve kanûni'l-Cezâiri", 107.

3.1. Erkeğin İddet Beklediği Durumlar

Ebü'l-Leys es-Semerkandî ve ondan mülhem olarak İbn Nüceym, eserlerinde erkeğin iddet beklediği yirmi durumdan bahseder.⁶⁶ Ancak ilgili yere bakıldığında ilk on durumun konumuzla alakalı olduğu, sonraki on durumun ise geçici evlenme engelini konu edindiği görülür. Ayrıca erkeğin iddeti kapsamına, erkeğin bizatihi bir fiiliyle meydana gelen geçici evlenme engelleri girmektedir. Bu bilgidен hareketle erkeğin iddet beklediği tüm durumlarda bir “boşama” söz konusudur. Bu da ya üç kur', ya da karısı hamile ise karısının çocuğunu doğuruncaya kadardır.⁶⁷ Yoksa karısının öldüğü durumda her ne olursa olsun erkeğin iddet bekleme zorunluluğu yoktur.

Ric'î talâkın vuku bulması durumunda erkek, karısı iddet beklerken karısının kız kardeşi ile evlenemez. Karısının kız kardeşi, halası veya teyzesi ile evlenebilmesi için karısının iddetini tamamlaması gerekir. Bu süre karısının gebe olması durumunda çocuk doğuncaya kadar, hamile olmadığı zaman ise üç kur'dur. Zira böyle bir durumda karı-koca arasında evliliğin hala devam ettiği kabul edilir. Hanefî ve Hanbelîler, Hz. Ali, İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit, İbrahim en-Nahaî, Sa'îd b. Müseyyeb, Mücâhid ve Sevrî gibi hukukçular bâin talâk ve fesihte de erkeğin bu iddeti bekleyeceği kanaatinindedir. Cumhur ise bâin talâkta erkeğin iddet beklemeyeceğini söyler.⁶⁸

3.2. Erkeğin İddeti Bağlamında Tartışılan İki Durum: İki Kız Kardeşin Cem'î ve Dördüncü Eşi Boşadıktan Sonraki Evlilik

Erkeğin iddeti fıkıh eserlerinde erkeğin karısının kız kardeşiyle veya dördüncü karısını boşayıp başka bir kadınla evliliği bağlamında tartışıldığı

⁶⁶ 1-Karısının kız kardeşi ile, 2-Karısının halası ile, 3-Karısının teyzesi ile, 4-Karısının erkek kardeşinin kızı ile (yeğeni ile), 5-Karısının kız kardeşinin kızı ile (yeğeni ile), 6-Beşinci evliliği için, (İbn Âbidîn burada beşinci evlilik ile, dört defa evlenmiş ve beşinci ile evlenmek isteyen kimsenin dördüncüsünü boşamadıkça evlenemeyeceği şeklinde açıklar. Bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/503.) 7-Hür kadını boşadıktan sonra câriye kadınla evlenmek için, 8-Fasit nikâhla cinsî münasebette bulunmuş kız kardeşin nikâhı, 9-Nikâh şüphesi ile cinsî münasebete girilmiş kız kardeşin nikâhı, 10-Dört karısı olup bunlardan birini boşayıp başka bir kadınla evlenmek isteyen kimse dördüncünün iddetinin bitmesini bekleyecek (zira henüz evli kabul edilir), 11-Başka birinden iddet bekleyen kadınla evlilik, 12-Üç talâkla boşanmış kadın ile evlenmek için, 13-İstibradan önce satın alınan câriye ile cinsî münasebet için, 14-Evlendiğinde zinadan hamile olan kadınla (kadın doğuruncaya kadar cinsî münasebet yasak). 15-Dârülharpte Müslüman olmuş dârülişlâma göç etmiş ancak hamile olan kadın ile evlilik yapılabilir ancak cinsî münasebet kadın doğurduktan sonra olmalı 16-Esir alınmış kadın eğer ay halinden kesilmiş (âyise) veya küçük ise hayız görünceye veya iki ay geçinceye kadar cinsî münasebette bulunulamaz. 17-Efendisinin mükâtebe kadınla nikâh veya cinsel birlikteliği kadın özgür oluncaya veya özgür olmaktan aciz kalıncaya kadar yapılamaz. 18-Putperest kadın ile Müslüman oluncaya kadar, 19-Mürtet kadın ile tekrar Müslüman oluncaya kadar, 20-Mecusi kadın ile Müslüman oluncaya kadar. Bk. Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Hazânetü'l-fikh*, thk. Muhammed Abdüsselam Şahin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 128-129; Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-Dekâik (İbn Âbidîn'in Minhetü'l-hâlik isimli haşiyesi ile birlikte)* (Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 4/138-139; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/503.

⁶⁷ Davv, “İddetü'r-recul beyne'l-fikhi'l-İslâmî ve kanûni'l-Cezâiri”, 108.

⁶⁸ Davv, “İddetü'r-recul beyne'l-fikhi'l-İslâmî ve kanûni'l-Cezâiri”, 108.

için fukahanın kız kardeş ile ilgili değerlendirmeleri diğer hususlara⁶⁹ da şamil kılınacak olduğundan biz de burada bu konu üzerinden değerlendirmelerimizi yapacağız.

Kur'ân-ı Kerim'de iki kız kardeşin aynı nikâh altında birleştirilmesi, geçici evlenme yasakları arasında zikredilir. “İki kız kardeşi birleştirmeniz haram kılındı”⁷⁰ âyeti iki kız kardeş ile aynı anda evliliği yasaklamaktadır.⁷¹ Bu, sadece kız kardeşler arasında değil, hala ve teyze ile yeğenin aynı nikâh altında birleştirilmesini de kapsamaktadır.⁷² Bu ikinci durum doğrudan Kur'ân nassı ile değil hadisler ile yasaklanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'den rivâyet edilen “kadın ile halası veya kadın ile teyzesi aynı nikâh altında birleştirilemez” hadisi⁷³ bu durumu beyan etmektedir. Bu konuda genel kural şudur: İki kadından birisi erkek olarak kabul edildiğinde bunlar arasında evlilik haramsa, bu iki kadın aynı nikâh altında birleştirilemez. Ancak bu iki kadından birisinin erkek varsayılması durumunda bu iki kimse arasında nikâha engel bir durum yoksa bu takdirde bu iki kadınla nikâh caizdir.⁷⁴ Örneğin teyze ile kız yeğenin aynı nikâh altında birleştirilmesi meselesinde teyzenin erkek farz edilmesi durumunda dayı ile yeğen arasında evlenme engeli bulunacağından teyze ile kız yeğen aynı nikâh altında birleştirilemez. Buna mukabil iki kız kuzenin aynı nikâh altında birleştirilmesi ise kuzenlerden birinin erkek varsayılması durumunda herhangi bir engel ortaya çıkarmayacak, bu durumda bu iki kız kuzeni aynı nikâh altında birleştirmek caiz olacaktır.⁷⁵

İki kız kardeşin⁷⁶ tek nikâh altında birleştirilmesi haram olduğu gibi kişinin karısını boşayıp karısı henüz iddet beklerken karısının kız kardeşi ile nişanlanması, nikâhlanması veya evlenmesi de haramdır. Bu, sadece öz kız kardeşleri değil, süt kız kardeşleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla bir erkek

⁶⁹ Bunlar, boşadığı karısının halası, teyzesi vb. kişilerdir. Bu kadınlar, erkeğin karısının “erkek” kabul edildiğinde evlenemeyeceği kadınlardır. Dolayısıyla erkeğin boşadığı karısının iddeti bitmeden bu kadınlardan birisiyle evlenmesi caiz değildir.

⁷⁰ «وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ» en-Nisa 4/23.

⁷¹ İmam Muhammed, bu hükmün İslâm şeriatı açısından geçerli olduğu görüşündedir. Ona göre bir zimmî, beş kadınla evlense veya iki kız kardeşi cem' etse, bu nikâh kendi dinlerine göre geçerli olup İslâm ahkâmına göre bu nikâh, fasittir. Ancak kadın İslâm mahkemesine gelip nafaka ve miras talep ederse, nikâhı fasit olduğu için kâdı nafaka ve ırs ile hükmetmez. Bk. Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz Burhânüddîn (Burhânü's-şeria) el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-burhânî f'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 3/138.

⁷² “Osman el-Bettî (ö. 143/760) kız kardeş dışındaki cem'lerin haram olmadığını görüşündedir.” Bk. Kâsânî, *Bedâi*, 2/262.

⁷³ «لا يَجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا، وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَئِهَا» Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dârü Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Nikâh”, 28.

⁷⁴ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, 3/102.

⁷⁵ “İbn Mesûd'un kuzenler arasındaki evliliği kerih gördüğü rivayet edilir. Onun bu tür bir evliliği kerih görmesi, sıla-i rahmin kesilmesine sebep olabileceği endişesinden kaynaklanmaktadır.” Bk. Kâsânî, *Bedâi*, 2/263.

⁷⁶ “İki kız kardeş” ifadesi, yazım kolaylığı için kullanılmaktadır. Bu ifadeye teyze, hala gibi kadının akrabaları da dâhildir.

iki süt kız kardeşi aynı nikâh altında birleştiremeyeceği gibi bir kadını boşadığı zaman bu kadının iddeti henüz bitmeden o kadının süt kız kardeş veya hala/teyzesiyle de evlenemez.⁷⁷

İki kız kardeşin ceminin haram kılınması sadece nikâh hükümleri açısından düşünülmez. Kız kardeşlerin câriye olması veya birisinin hür, diğerinin câriye olması durumunda da cem' haramdır. Dolayısıyla sahip olduğu kardeş câriyelerle aynı zaman diliminde cinsel birliktelikte bulunamayacağı gibi bir eşi olan diğeri ise câriyesi olan iki kız kardeş ile de Cinsî münasebette bulunamaz. Bu, sadece cinsî münasebetin değil bizzat akdin de batıl olmasını gerektir.⁷⁸

İki kız kardeş ile evliliğin haram olduğunu Hz. Peygamber şöyle açıklamıştır: "Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse suyunu iki kız kardeşin rahminde birleştirmesin."⁷⁹ Başka bir rivâyette ise böyle yapan kimsenin lanetlenmiş (melun) olduğu haber verilir.⁸⁰ İki kız kardeşin aynı nikâh altında birleştirilmesinin haram kılınması ise sıla-i rahmin kesilmesi ile açıklanmaktadır. Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadislerde bu vurgu hep ön plandadır. Nitekim yeğenin hala veya teyze ile aynı nikâh altında birleştiremeyeceğini söyledikten sonra "eğer bunu yapmış olsaydınız, (sıla-i) rahmi kesmiş olurdunuz" buyurmuş,⁸¹ başka bir rivâyette ise "Onlar karşılıklı olarak birbirleriyle ilişkilerini keserler" diğeri bir rivâyette ise "Bu durum sıla-i rahmin kesilmesini doğurur" buyurmaktadır.⁸² Kâsânî'nin (ö. 587/1191) konuya dair değerlendirmesi dikkat çekicidir: "Kumalar arasında düşmanlık/anlaşmazlık açıktır. İki kız kardeşin cem'i, sıla-i rahmin kesilmesine sebep olur. Sıla-i rahmi kesmek haram olduğu gibi ona sebep olan şeyler de haramdır."⁸³ Başka bir yerde ise Kâsânî şunu söyler "İki kız

⁷⁷ Zeylaî, *Tebyîn*, 2/103.

⁷⁸ Muhammed b. Hasen Şeybânî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2012), 4/363.

⁷⁹ "مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَجْمَعُ مَاءَهُ فِي رِجْمِ أُخْتَيْنِ" Ebü Muhammed Cemaleddin Zeylaî, *Nasbü'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1997), 3/168; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer Askalânî, *Kitâbü't-temyîz fi telhîsi tahrîci ehâdîsi şerhi'l-vecîz = et-Telhîsü'l-habîr*, thk. Muhammed es-Sânî b. Amr b. Müsâ (Riyad: Dâru Edvâi's-Selef, 2007), 3/361. Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc, Ali Cumâ Muhammed (Kâhire: Dârü's-Selâm, 2006), 9/4433; Kâsânî, *Bedâi*, 2/264; Ebü'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdürrahim Karâfi, *ez-Zehîra*, thk. Muhammed Haccî, Said E'rab, Muhammed Bû Hubze (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 4/312-313; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/89. Zeylaî, hadisin garip olduğunu zikreder. Bk. Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 3/168.

⁸⁰ "مَلْعُونٌ مَنْ جَمَعَ مَاءَهُ فِي رِجْمِ أُخْتَيْنِ" İbn Hacer, her iki rivayetin de aslının olmadığını söyler. Bk. Askalânî, *et-Telhîsü'l-habîr*, 3/361. Zehebî ise bu rivayetin merfu olduğunu söylediğini ancak münker olduğunu ve isnadının bulunmadığını ifade eder. Bk. Ebü Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tenkîhü't-tahkîk fi ehâdîsi't-Ta'lik*, thk. Mustafa Ebü'l-Ğayz (Riyad: Dârü'l-Vatan, 2000), 2/186.

⁸¹ Ebü'l-Kasım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Abdülmecid es-Sülfî (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 11/137.

⁸² Bk. Kâsânî, *Bedâi*, 2/262-263.

⁸³ Kâsânî, *Bedâi*, 2/262.

kardeşi cem' etmek sıla-i rahmi kesmeye yol açar, zira bu durum kardeşler arasında kini doğurur. Bu da sıla-i rahmi kesmeye yol açar. Hatta kin daha beterdir. Zira evliliğin en büyük nimeti olan şehvetin giderilmesi iddet halinde yoktur. İddet halinde kocanın, kadının kız kardeşi ile evlenmesi durumunda kadın daha çok kinlenir. İddetten sonra ise kadının ilk kocası ile herhangi bir bağı kalmaz. Başka bir kocaya varabilir. İstedliğini ikinci kocada bulur ve böylelikle kız kardeşine olan kini azalır.⁸⁴ Şâfiilerden İmrânî (ö. 558/1163) ise konu hakkında şunları dile getirir: "Bir adam iki kız kardeşi aynı nikâh altında birleştirirse, bu kadınlar birbirlerine kin güder ve haset ederler. Her biri diğersinin kusur ve ayıbını araştırır. Bu durum da sıla-i rahmin kesilmesine sebep olur"⁸⁵

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, iddet bitmeden ikinci kız kardeş veya hala/teyzeyle evliliğin yasaklanması boşama durumlarına has bir durumdur. Karısının öldüğü durumda, erkeğin iddet bekleme zorunluluğu bulunmamaktadır. Başka bir ifade ile erkek, karısı öldüğü andan itibaren karısının kız kardeşi ile evlenebilmektedir. Bu durum muhtemelen yukarıda da ifade edildiği üzere sıla-i rahmin kesilmesine sebebiyet vermediği içindir. Zira ölmüş olan kadın ile kız kardeşi arasında bir nefretleşme söz konusu olmayacaktır. Yine dördüncü eş öldüğünde erkek beşinci eş ile nikâhlanmak için ölen karısının iddetini beklemeyecektir.

Fukaha, erkeğin iddet süresini beklemeden evlenip evlenemeyeceği hususunda karısı ile vâki olan talâkın türünü de göz önünde bulundurmıştır. Bu bağlamda ric'î talâk veya bâin talâk ile boşanmış olmasını farklı değerlendirmiştir. Kişinin karısını ric'î talâk ile boşadıktan sonra iddet bitmeden karısının kız kardeşi ile evlenemeyeceği hususunda hukukçuların ittifakı bulunmaktadır.⁸⁶ Zira yukarıda da ifade edildiği üzere ric'î talâkta evlilik iddet müddeti boyunca hala devam etmektedir. Bu itibarla bu süre içerisindeki evlilik iki kız kardeşi aynı nikâh altında birleştirme olarak kabul edilir.

İslâm hukukçularının üzerinde ihtilaf ettiği asıl konu ise bâin talâk ile boşama durumunda erkeğin, karısının kız kardeşi ile evlenebilip evlenemeyeceği meselesidir. Hanefî ve Hanbelilere göre ister ric'î isterse bâin talâk ile boşama gerçekleşsin, kadının iddeti sonlanmadan erkek, karısının kız kardeşi ile nikâh kıyıp evlenemez. Aynı şekilde dördüncü eşini bâin talâk ile boşamış olsa da bu kadının iddeti sonlanmadan başka bir kadın ile evlenemez.⁸⁷ Hanefîler karı-koca arasındaki her türlü ayrılığın -kadının

⁸⁴ Kâsânî, *Bedâi*, 2/264.

⁸⁵ Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-Yemenî İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2000), 9/243.

⁸⁶ Bk. Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/6665.

⁸⁷ Cessâs, *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*, 4/317; Kudûrî, *et-Tecrid*, 9/4431; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/88-89; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/6665.

ölmesi ve mürtet olması hariç- iddeti meydana getirdiği ve bu iddet bitmeden kocanın, karısının kız kardeşi ile evlenemeyeceği ve yahut dördüncü eşi ile ayrılık vuku bulmuş kimsenin yine bu ayrılık sebebiyle meydana gelen iddet sonlanmadan başka bir kadın ile evlenemeyeceği kanaatindedir. Hanefilere göre erkek ister sahîh ister fasit evlilik yapmış olsun ister ric'î, isterse bâin talâk ile boşasın, karısının kız kardeşi ister köle ister hür olsun, karısı veya kardeşi ister Müslüman isterse ehl-i kitab olsun, ayrılık ister liândan isterse de îlâdan kaynaklansın, tüm bu durumlarda kadın iddet bekler. Kadın iddet beklediği için koca karısının kız kardeşi ile iddet süresi içerisinde evlenemez. Eğer erkek mahrem olan iki kişi ile evlenirse araları tefrik edilir. Cinsel birliktelik olduysa iddet bitmeden diğeri ile tekrar ilişki kuramaz.⁸⁸

Hanefiler bu durumu, iki kız kardeşin cem'inin haram olduğunu bildiren âyet ile gerekçelendirmişlerdir. Onlara göre "iki kız kardeşi cem' etmeniz haram kılındı"⁸⁹ âyeti sadece nikâhı değil, cinsel birlikteliği de milk-i yemin ile oluşan birlikteliği de de haram kılar. Zira cinsel birliktelik nikâh ahkâmından sadece birisidir. Bunun yanı sıra nesebin sübûtu, nafakanın vacip olması, süknâ hakkı ve akdin hükmü gereği kadının evinden dışarı çıkamaması (hapsi) gibi pek çok şey nikâh ahkâmındandır.⁹⁰ Tahâvî'ye (ö. 321/933) göre ilgili âyet, tüm bunların da cem'ini yasaklamaktadır. Bu itibarla nikâhın bir şekilde devam ettiği bu gibi durumda, erkeğin kadının kız kardeşi ile evlenmesi âyette zikredilen cem' yasağının ihlali olarak kabul edilir.⁹¹ Benzer değerlendirmelerin diğeri Hanefî hukukçular tarafından da dile getirildiği görülür.⁹²

Şâfiî ve Mâlikî mezhebine göre ise karı-koca arasındaki ayrılık, bâin talâk sonucunda meydana gelmişse bu durumda erkek karısının iddetinin dolmasını beklemeden karısının kız kardeşi ile evlenebilir.⁹³ Onlara göre bâin talâk ile karı-kocalık kesin bir şekilde sonlanmıştı. Karı-kocanın artık birbirlerine yabancı olduğu düşünülürse kız kardeşi ile evlenmesinde bir mâni olmaması gerekir. Zira bâin talâk ile boşanmış olduğu karısı ile cinsî münasebette bulunması durumunda her ikisine de had cezası gerekmektedir.⁹⁴ Şâfiîlere göre haramlık, iki kız kardeşin aynı nikâh altında birleştirilmesidir. Oysa bâin talâk ile nikâh tamamen sona ermektedir. Çünkü nikâhı sona erdiren şey, bâin talâk veya üç talâktır. Dolayısıyla bâin talâkla boşanmış karısının iddeti henüz dolmadan, karısının kız kardeşi ile evlenebilir.⁹⁵

⁸⁸ Şeybânî, *el-Asl*, 10/183.

⁸⁹ en-Nisa 4/23.

⁹⁰ Kâsânî, süknâ hakkını Allah hakkı olarak tanımlar. Bk. Kâsânî, *Bedâi*, 3/208.

⁹¹ Cessâs, *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*, 4/317-318.

⁹² Kudûrî, *et-Tecriid*, 9/4431; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/86; Kâsânî, *Bedâi*, 2/264.

⁹³ Hem beynûnet-i suğrâ hem de beynûnet-i kübrâ olması arasında fark yoktur. Bk. Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/6666.

⁹⁴ Kâsânî, *Bedâi*, 2/264.

⁹⁵ Kâsânî, *Bedâi*, 2/263; Zeylaî, *Tebyîn*, 2/108.

Şâfiîlerin bâin talâk sonucunda kız kardeş ile evliliğin caiz olacağı görüşü Hanefîlerden Kudûrî (ö. 428/1037) tarafından da eleştirilir. Kudûrî, Hanefîlerin yukarıda zikredilen görüşlerinden başka sahâbî uygulamasını da delil olarak getirir. Sahabîlerden Halid b. Ukbe'nin dört eşi olduğunu, bunlardan birisini boşadığını sonra da başka bir kadınla evlendiğini, Halife Mervan'ın (684-685) Resûlullah'ın ashâbıyla istişare ettiğini söyleyen Kudûrî, Halife Mervan'ın böyle bir durumda karı-koca arasını ayırdığını ifade eder. Kudûrî'ye göre bunun ric'î talâk olma ihtimali yoktur. Zira ric'î talâk olsaydı istişareye ihtiyaç duyulmazdı. Ayrıca bâin talâkla boşanmış olsa bile, iki kız kardeşin cem'î sıla-i rahmin kesilmesine neden olur. Şâfiîlerin "bâin talâk olunca cem' oluşmaz" sözü için Kudûrî, "bâin talâk durumunda da 'nesebin istihkakı ve süknâda cem' hala devam eder, bir şeyin haram oluşunda bir gerekçe bile yeterlidir." der.⁹⁶

Erkeğin iddeti mevzu bahis olduğunda, iki kız kardeşin aynı nikâh altında birleştirilmesi ile dördüncü eşi boşayıp beşinci eşi alma hususu hep aynı değerlendirilir. Bununla birlikte bazı durumlarda her iki durum birbirinden farklı değerlendirilmiştir. Ümm-i veledin efendisi kendisini azat etse azat ettiğinde, efendi iddet süresi içinde ümm-i veledin kız kardeşi ile evlenemez. Ancak dördüncü bir kadın ile evlenir. Çünkü kız kardeşle evlenmesi durumunda kadının firâş hakkı (çocuğun nesebi) devam etmektedir. Zira bu durumda iki kız kardeşin rahminde su cem' edilmiş olur. İkinci durumda ise hür bir kadının üzerine câriye bir kadın nikâhlanamayacağı gibi hür kadının boşama iddetinde de câriye kadın nikâhlanamaz. Ancak câriye kadının nikâhı üzerine hür ve câriye kadın ile nikâhlanılabilir. Câriye kadın iddet beklerken de hür kadınla evlenilebilir.⁹⁷

SONUÇ

İddet evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken zorunlu süreyi ifade eder. Ancak bazı fakihler iddeti, kişinin tekrar evlenebilmek için beklemesi gereken süre şeklinde erkekleri de kapsayacak şekilde tanımlamışlardır. Özellikle erkeğin, boşadığı karısının kız kardeşi, halası veya teyzesi ile evlenmek istemesi durumunda boşadığı karısının iddetinin bitmesini beklemesi, fakihlerin iddeti geniş tanımlamasına sebep olmuştur.

Kadının iddet beklemesinin gerekçesi (illeti) nasslarda zikredilmediğinden fukaha tarafından illet tam olarak tespit edilememiştir. İslâm hukukçularının çoğunluğu, iddetin nesebin karışmasının engellenmesi

⁹⁶ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 9/4431, 4432-4436.

⁹⁷ Ancak İmam Muhammed ile Ebû Yûsuf, bâin talâk olması durumunda hür kadının iddeti içerisinde câriye kadın ile evlilik yapılabileceği görüşündedir. Ebû Hanife'ye göre ise bâin talâk vuku bulsa da hür kadının nikâhı bir şekilde devam etmektedir. (Dolayısıyla böyle bir durumda câriye ile evlilik yapılamaz.)Bk. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/87.

ve kadının rahminin beraatinin bilinmesi amacıyla meşru kılındığını söylemektedir. Bununla birlikte iddetin taabbüdüliğine vurgu yapan fakihlerin de bulunduğu söylenmelidir. Kanaatimizce, fukaha tarafından iddetin gereklilik nedeni olarak zikredilen rahmin beraatinin tespiti, kadının psikolojik ve duygusal olarak toparlanabilmesi gibi hususlar “hikmet” kabilindedir. Esasen iddetin illeti hususunda fukahanın net bir tespitite bulunamadığı görülmektedir. Bu bağlamda bazı fakihlerin ortaya koyduğu “iddetin teabbüdü olduğu” görüşü bize göre de çok önemli bir tespittir. Zira yukarıda zikrettiğimiz diğer hususların tüm durumlar için genel geçer olmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla iddet beklemek sadece rahmin beraatinin bilinmesi için değil, buna ek olarak bilip bilemeyeceğimiz daha pek çok hikmete binaen meşru kılınmıştır.

Biz burada “erkeğin iddeti” ile erkeğin bizatihi kendisinden kaynaklanan bir sebepten ötürü yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süreyi kastetmekteyiz. Bu itibarla müşrik bir kadınla evlenmek isteyen erkeğin, kadın Müslüman oluncaya kadar, bekletilmesi, “erkeğin iddeti” kapsamına girmemektedir. Zira burada evlenmek için beklemesinde erkeğin herhangi bir dahli bulunmamaktadır. Fürû-i fıkıh eserlerinde erkeğin pek çok yerde iddet beklemesinden bahsedilir. Ancak bu beklenen iddet erkeğin değil boşadığı karısının iddetidir. Erkek boşamış olduğu bu karısının iddeti bitinceye kadar belirli kişilerle evlilik akdi gerçekleştiremez. Erkeğin iddeti bağlamında en çok tartışılan husus erkeğin boşadığı karısının kız kardeşi ile evliliği ve dördüncü eşini boşaması durumunda beşinci eş ile evliliği meselesidir. Karısının kız kardeşi ile iddet süresince evlenemeyeceği gibi nişanlanamaz veya evlilik teklifinde dahi bulunamaz. Aynı şekilde karısının sadece kız kardeşi ile değil, halası, teyzesi, yeğeni ve süt kardeşi gibi kişilerle de bu iddet süresince evlenemez.

Erkeğin karısının kız kardeşi, halası ya da teyzesi ile evlenebilmesi için beklemesi gerekli olan bu zorunlu süre, karısını boşaması durumunda geçerlidir. Erkeğin karısını ric’î talâk ile boşaması durumunda, karısı iddet beklerken, karısının kız kardeşi ile evlenemeyeceği hususunda İslâm hukukçularının ittifakı bulunmaktadır. Zira ric’î talâkta evliliğin hala devam ettiği varsayılır. Bu da iki kız kardeşin aynı nikâh altında birleştirilmesini yasaklayan âyete aykırı bir durumdur. Bâin talâk ile boşadığı karısının iddeti bitmeden, karısının kız kardeşi ile evlenip evlenemeyeceği hususunda ise mezhepler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Hanefiler bâin talâk ile meydana gelen boşamalarda da evliliğin bazı hükümlerinin devam ettiğini öne sürerek erkeğin iddet bekleme yükümlülüğünü kabul etmişken cumhur bâin talâkın evlilik ilişkisini kesinkes bitirmesi sebebiyle böyle bir boşamada erkeğin iddet bekleme yükümlülüğünün olmadığını savunmuştur. Karısının ölmesi durumunda ise erkeğin tüm bu sayılan kişilerle herhangi bir süre beklemeksizin evlenebileceği İslâm hukukçularının ortak kanaatidir.

Kanaatimizce bâin talâk ile meydana gelen boşamalarda nikâhın pek çok hükmü sonlanmasına rağmen kadının bu süre zarfında süknâ hakkı ve doğacak çocuğun nesep hakkı gibi nikâhın bazı hak ve sorumlulukları devam etmektedir. Dolayısıyla bâin talâk ile boşama durumunda da erkeğin boşamış olduğu bu karısının kız kardeşi, hala veya teyzesi ile evlenmesi caiz olmamalıdır. Zira bâin talâkta kadın iddet içerisinde evlenemezken, eski kocasının kendi kız kardeşi ile evlenmesi kız kardeşler arasında sıla-i rahmin kesilmesine yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. "İddet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Aksoy, Ramazan. "İslam Hukukunda İddet Nafaka İlişkisi". *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2021), 103-117.
- Apaydın, H. Yunus. "İrade Beyanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/387-391. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Bâbertî, Ekmeleddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *el-İnâye fî şerhi'l-Hidâye*. Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, ts.
- Baktır, Mustafa. "İhdad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/530-532. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şuabü'l-imân*. thk. Abdulalî Abdulhamid Hamid. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Boyalı Gürpınar, Hatice. *İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîh-i Buhârî (Câmiü's-sahih)*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır. Dârü Tavki'n-Necât, 1422.
- Burhânüddîn (Burhânü's-ş-şeria) el-Buhârî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz. *el-Muhîtü'l-burhânî fî'l-fıkhî'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhü muhtasari't-Tahâvî fî'l-fıkhî'l-Hanefî*. thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed, Said Bektaş. Beyrut-Medine: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye ve Dârü's-Sirâc, 2010.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullâh b. Yûsuf. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 2007.
- Çeker, Orhan. "Halvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/384-386. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Davv, Hâlid. "İddetü'r-recul beyne'l-fıkhî'l-İslâmî ve kanûnî'l-Cezâiri". *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 13/2 (2021), 99-116.
- Demîrî, Ebûl-Bekâ Kemâluddîn. *en-Necmu'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*. thk. Lecne İlmiyye. Suudi Arabistan: Dârül-Minhâc, 2004.
- Durmuş, Üzeyir. *İslam Hukukunda İddet ve Hükümleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ebû Dâvud es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'âs b. İshâk el-Ezdi. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvut. Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Erdem, Suat. "İslâm Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikahı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Eylül 2020), 71-95.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fî'l-mezheb*. Kâhire: Dârü's-Selâm, 1997.
- Gümüş Böke, Emine. "İslam Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2020), 93-112.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî. *Şerhü muhtasari Halîl*. Beyrut: Dârü'l-

- Fikr, ts.
- Haskefi, Alaeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed Dimaşkı. *ed-Dürrü'l-muhtâr fi şerhi Tenvîri'l-ebşâr*. thk. Abdülmün'im Halil İbrahim. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Hatîb eş-Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Hattâb, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Abdurrahman er-Ruaynî. *Mevâhibü'l-celil li-şerhi muhtasarı Halîl*. Dârü'l-Fikr, 3. Basım, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr: şerh-i Tenvîri'l-ebşâr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1992.
- İbn Arefe, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Muḥammed. *el-Muhtaşarül-fikhî*. thk. Hafız Abdurrahman Muhammed Hayr. Dubâi: Mü'essesetü Halef Ahmed el-Habtûr li'l-A'mâli'l-Hayriyye, 2014.
- İbn Hacer Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b Alî b Muhammed. *Kitâbü't-temyîz fi telhisi tahrîci ehâdîsi şerhi'l-vecîz = et-Telhîsü'l-habîr*. thk. Muhammed es-Sânî b. Amr b. Mûsâ. Dârü Edvâi's-Selef, 2007.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed. *İ'lâmü'l-muvakkîin 'an rabbî'l-alemîn*. thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *Zâdü'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâîlî Makdîsî. *el-Kâfi fi fikhî'l-İmâm Ahmed*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâîlî Makdîsî. *el-Muğni*. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, ts.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik (İbn Âbidîn'in Minhetü'l-hâlik isimli haşiyesi ile birlikte)*. Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muḥammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Endelusî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2004.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid Sivâsî. *Fethü'l-kadir li'l-âcizi'l-fakîr*. Dârü'l-Fikr, ts.
- İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim el-Yemenî. *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. thk. Kâsım Muhammed en-Nürî. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2000.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdürrahim. *ez-Zehîra*. thk. Muhammed Haccî, Said E'rab, Muhammed Bû Hubze. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karataş, Fatih. *İslam Hukuku Açısından İddet ve Boşanmış Kadının Evliliği*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâ'î'u's-sanâ'î' fi tertibi's-şerâ'î'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *et-Tecrid*. thk. Muhammed Ahmed Sirâc, Ali Cumâ Muhammed. Kâhire: Dârü's-Selâm, 2. Basım, 2006.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikhî'l-Haneîfî*. thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Hâvi'l-kebîr fi fikhî mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî: Şerhu muhtasarı'l-Müzenî*. thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedi*. thk. Yusuf Talâl. Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Meccüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.

- Mevvâk, Muhammed b. Yûsuf Ebi'l-Kâsım. *et-Tâc ve'l-iklîl li- Muhtaşari Halîl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Meydânî, Abdülğanî b. Tâlib b. Hammâde Guneymî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ts.
- Nefrâvî, Ahmed b. Ganîm b. Sâlim. *el-Fevâkihu'd-Devvânî 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Çayravânî*. b.y.: Dârü'l-Fikr, 1995.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Nûrî. *el-Mecmû' şerhi'l-mühezzeb (Sübki ve Mutî'î'nin tekmilesi ile birlikte)*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed Ebü'l-Leys. *Hazânetü'l-fikh*. thk. Muhammed Abdüsselam Şahin. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed Ebü'l-Leys. *Uyûnü'l-mesâil*. thk. Salâhuddîn en-Nâhî. Bağdât: Matbaatü Es'âd, 1386.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993.
- Şelebî, Şihâbüddîn Ahmed b. Yûnus. *Hâşiyetü's-Şelebî ale't-Tebyîn*. Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313h.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasen. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalın. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2012.
- Şirâzî, Ebû İshâk Cemâleddîn İbrâhim b. Ali b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fî fikhî'l-İmâm eş-Şâfi'*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Abdülmecid es-Sülfî. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tenkîhü't-tahkîk fî ehâdîsi't-Ta'lik*. thk. Mustafa Ebü'l-Ğayz. Riyad: Dârü'l-Vatan, 2000.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemaleddin. *Nasbü'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân li't-Tıbbâti ve'n-Neşr, 1997.
- Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen. *Tebyînü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik (Hâşiyetü's-Şelebî ile birlikte)*. Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 4. Basım, ts.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Abdulmuid Aykul.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.